

CHARLES DIEHL

Teodora
împărăteasa Bizanțului

Cuprins

Introducere	7
-------------------	---

PARTEA ÎNTÂI

Teodora dansatoarea	13
----------------------------------	-----------

I Afirmarea Teodorei	13
II Jocurile și Hipodromul în Bizanț.....	20
III Aventurile Teodorei	27
IV Teodora și Iustinian	35
V Legenda Teodorei.....	43

PARTEA A DOUA

Împărăteasa Teodora	51
----------------------------------	-----------

I Palatul Sacru din Bizanț.....	51
II Viața imperială a Teodorei.....	61
III Bârfelile capitalei.....	69
IV Virtutea Teodorei	80
V Verzii și Albaștrii. Răscoala Nika.....	87
VI Cărmuirea Teodorei	101
VII Dușmăniile Teodorei.....	112
VIII Teodora și Ioan de Capadocia.....	121
IX Teodora și Belizarie.....	135
X Feminismul Teodorei.....	154

PARTEA A TREIA

Preacucernica Teodora165

I Pietatea Teodorei 165

II Politică și teologie 175

III Chipuri de călugări și apostoli 189

IV Papa și împărăteasa202

V Moartea Teodorei..... 213

Împăratul Iustinian219

I..... 221

II224

III.....230

IV239

V..... 247

Introducere

Aventura Teodorei, împărăteasa Bizanțului, care din culisele Hipodromului a ajuns pe tronul Cezarilor, a avut privilegiul, în toate timpurile, să ațâțe curiozitatea și să dea aripi imaginației.

Încă din viață, minunata sa soartă i-a uimit atât de tare pe contemporani, încât haimanalele din Constantinopol au născocit, pentru a o explica, poveștile cele mai incredibile – toate acele numeroase bârfeli pe care Procopiu le-a consemnat cu grijă, pentru posteritate, în *Istoria secretă*. După moartea Teodorei, legenda a pus stăpânire pe ea și mai mult: orientali și occidentali, sirieni, bizantini și slavi au înfrumusețat cu amănunte romantice soarta ei. Grație acestui renume zgomotos, dintre atâtea prințese câte s-au perindat pe tronul Bizanțului, Teodora rămâne, chiar și în zilele noastre, cunoscută și populară.

La San-Vitale din Ravenna, în absida solitară unde scânteiază mozaicurile de aur, vizitatorii încearcă să dezlege enigma palidului și nemișcatului ei chip. La Paris, unde a apărut, acum douăzeci de ani, pe scena teatrului Porte Saint-Martin, unde, ieri încă, reapărea ca într-o

apoteoză, ea stârnește în egală măsură curiozitatea artiștilor și a autorilor dramatici, a istoricilor, ba chiar și a celor indiferenți. Odinioară – povestește Procopiu cu destulă mărginire –, oamenii cinstiți din Constantinopol se îndepărtau de ea când o întâlneau pe drum, de teamă să nu se murdărească prin această atingere impură. Noi nu mai avem, în secolul nostru, astfel de temeri și de prejudecăți; ușoara undă de scandal care plutește în jurul Teodorei mai curând ne atrage spre ea. Persoana ei a ispitit rând pe rând pensula lui Benjamin Constant și a lui Clairin, a obsedat imaginația creatoare a lui Sardou și a sedus fantezia genială a actriței Sarah Bernhardt. Nu e mult de când, pentru a o face să re trăiască sub ochii noștri într-un cadru demn de ea, s-a cheltuit o sumă fantastică pentru o atentă și somptuoasă punere în scenă și, timp de opt zile, discuția despre virtutea Teodorei a constituit un subiect de conversație „foarte parizian”.

Totuși, se poate spune că o cunoaștem foarte bine pe această faimoasă împărăteasă în care atâția oameni n-au văzut decât o ilustră amatoare de aventuri? Să credem că ar fi, dacă ar putea vorbi, pe deplin satisfăcută de anumite trăsături romantice cu care, odinioară ca și azi, i s-a împodobit prea adesea portretul? Nu sunt pe deplin sigur de asta. Există două Teodore, cea din *Istoria secretă* și cea din istorie, fără niciun alt epitet. Prima este cea mai cunoscută, și aventura sa, dacă judecăm drept, devine banală de îndată ce nu-i mai acordăm acea grandoare a luxului, aproape epică, cu care a înconjurat-o Procopiu: povestea dansatoarei care, trăind intens, a căutat o

statornicie oarecare și care, gășind un om serios, s-a rostuit în măritiș și-n cumințenie. Această Teodora se numește, la Ludovic Halévy, Virginia Cardinal. Mai există și o alta care e mai puțin cunoscută și care este în cu totul alt mod interesantă și curioasă: o mare împărăteasă care a ocupat alături de Iustinian un loc considerabil și care a jucat adesea un rol decisiv în conducerea țării, o femeie cu un spirit superior, o inteligență rară, o voință energică, o ființă despotică și rece, violentă și pătimașă, complicată și adesea deconcertantă, dar întotdeauna nespuse de seducătoare.

Această subliniere odată făcută, mă grăbesc să adaug că nu încerc, cum s-ar crede, nicio dorință, vecină cu paradoxul, de a zugrăvi aici o Teodora foarte cinstită și foarte virtuoaasă. Am acordat, se va vedea, însoțindu-le de rezervele necesare, un loc larg în această carte povestirilor pitorești din *Istoria secretă*, și nu numai că sunt departe de a le da crezare, ci, dimpotrivă, mi se pare că din studierea lor se pot desprinde, mult mai complet decât s-a făcut până acum, elemente legate de psihicul Teodorei din vremea tinereții sale furtunoase. Dar trebuie să ținem seama că nu există numai *Istoria secretă*. În ultimii ani s-au mai găsit și alte documente, destul de noi, care ne îngăduie să zugrăvim aproape complet chipul celebrei suverane. În afară de biografia ei, recent descoperită, pe care un pios călugăr a scris-o în secolul al VI-lea – este vorba despre abatele de Chora, propriul ei unchi –, de *Viețile preafericților orientali* istorisite spre mijlocul secolului al VI-lea de unul dintre apropiații

împărătesei, episcopul Ioan din Efes, de fragmentele inedite din marea *Istorie ecleziastică* scrisă de același autor, de cronica anonimă atribuită lui Zaharia din Mytilene, alte lucrări, mai cu seamă contemporane, ca, de pildă, biografiile patriarhului Sever și Iacob Baradeu, apostolul monofiziților, au fost publicate sau traduse după niște manuscrise siriene, lămurind într-un fel destul de curios rolul pe care Teodora l-a jucat în treburile politice și religioase. Aceștia li se pot alătura și alți scriitori, mult mai vechi, dar destul de rar consultați, ca, de pildă, Ioan Lydus, sau fragmentele noi ale lui Malalas, fără a mai vorbi de *Novelele* imperiale, a căror obositoare vorbărie, atât de plină de învățăminte totuși, i-a descurajat și pe cei mai răbdători; trebuie să-l pomenim și pe Procopiu, care a lăsat, din fericire pentru noi, și alte lucrări în afară de *Istoria secretă*. Din toate acestea, dacă vrem să ne asumăm sarcina de a le citi cu atenție, se desprind anumite fapte care arată personajele secolului lui Iustinian într-o lumină puțin diferită poate de cea în care sunt înfățișate de obicei.

Dacă insist asupra acestor lucruri, n-o fac, desigur, pentru plăcerea de a da dovadă de o inutilă paradă de erudiție. Nu veți găsi în josul paginilor acestei cărți nici note, nici citate; aceasta este istoria pitorească, anecdotică, a Teodorei, pe care mi-am propus s-o scriu în primul rând. Dar această istorie, pe care m-am străduit s-o fac cât mai vie și, dacă se poate, amuzantă, nu este mai puțin o poveste adevărată. Îl rog pe cititor să-mi facă favoarea de a crede că fiecare fapt amintit se sprijină pe mărturiile

precise, că până și ipotezele pe care mi-am îngăduit să le fac se pot demonstra, dacă e nevoie, în mod științific.¹

Nu romanul Teodorei am vrut să-l povestesc; asta au făcut-o alții, și încă într-un mod strălucit. Dar, încercând să reconstitui mediile succesive în care a trăit – Hipodromul turbulent unde și-a petrecut furtunoasa tinerețe, palatul ceremonios și măreț unde a stăpânit ambițioasa sa maturitate, Biserica pitorească și frământată a cărei grijă a preocupat-o până la moarte –, schițând figurile personajelor principale care au trăit în jurul ei – a soțului ei, Iustinian, ale favoriților ei Petru Barsymes sau Narses, a confidentei sale Antonina, ale adversarilor săi Ioan de Capadocia sau Belizarie, ale protejaților săi Antim sau Sever, a lui Ioan Egipteanul sau Iacob Baradeu –, mi s-a părut că s-ar putea face să retrăiască, într-un cadru adevărat și în realitatea sa istorică, enigmatică și complexă ființă care a fost Teodora.

Fără îndoială, în această stranie existență de dansatoare ajunsă împărăteasă, în acest caracter schimbător și multiform de curtezană devenită, prin inteligența și prin ambiția sa, un eminent om de stat, va exista întotdeauna o fărâmă de necunoscut și de mister și nu mă laud că am rezolvat toate incertitudinile și că am risipit toate obscuritățile. Dar, orice ar fi, femeia într-adevăr superioară care, după ce a știut să-și încante

¹ Îmi voi permite, pentru detaliul lucrurilor și studiul complet al epocii, să-l trimit pe cititor la marea lucrare pe care am publicat-o sub titlul *Iustinian și civilizația bizantină în secolul al VI-lea* (Paris, Lerdux, 1902). (n.a.)

poporul și să-l cucerească pe Iustinian, a domnit timp de douăzeci și unu de ani ca stăpână peste Bizanț merită să fie cunoscută mai bine decât din bârfelile pamfletarilor sau din legendele contestabile, apărute dintr-o prea zgomotoasă celebritate. N-aș vrea, o spun încă o dată, să încerc o reabilitare a Teodorei; acest lucru, în istorie, este o treabă în care intră întotdeauna o oarecare parte de eroare și de ridicol; așa că, oricine ar fi fost ea – actriță aplaudată, curtezană faimoasă – înainte de a deveni suverană absolută a celui mai mare imperiu din vremea sa, Teodora a făcut să se simtă mai puternic toată atracția pitorească a acelei lumi atât de curioase în care a trăit, tot interesul pe care-l putea oferi pentru studiul acestei societăți dispărute. Acest lucru m-a ispitit să și dau un exemplu: o serie de portrete ale împărăteselor bizantine.

Charles Diehl

PARTEA ÎNTÂI

Teodora dansatoarea

I

Afirmarea Teodorei

În primii ani ai secolului al VI-lea, Constantinopolul vuia de celebritatea scandaloasă a Teodorei, mimă și dansatoare.

De unde apăruse nu se prea știe. Unii cronicari susțin că se născuse în Cipru, țara pățimașă și arzătoare a Afroditei; alții, mai aproape de adevăr, spun că patria ei era Siria. Oricum ar fi, ea venise de copilă în Bizanț împreună cu ai săi, și în această capitală tumultuoasă și coruptă a crescut. Dar, printr-un fenomen de atavism demn de remarcat, toată viața ea a păstrat culoarea țării sale de origine și dragostea pentru aceasta; în vreme ce Iustinian, născut în munții aspri ai Macedoniei de Sus, era profund pătruns de spiritul roman, Teodora a rămas întotdeauna o orientală, îndoctrinată cu toate ideile, credințele și prejudecățile rasei sale.

Din ce familie provenea nu se știe câtuși de puțin. Legenda, dintr-un fel de respect față de rangul imperial la care Teodora s-a ridicat, i-a fabricat mai târziu o familie ilustră, sau cel puțin acceptabilă, atribuindu-i ca tată

pe un senator cu poziție și greutate. În realitate, nașterea ei pare să fi fost mult mai umilă. Tatăl ei, dacă e să dăm crezare *Istoriei secrete*, era un biet om pe nume Acacios, care păzea urșii în amfiteatru; mama ei era o femeie nu foarte severă, cum erau multe în acea lume destul de amestecată a culiselor și a cercului. Din această căsătorie de artiști s-au născut trei fete: Comito, Teodora și Anastasia; a doua, viitoare împărăteasă, a venit probabil pe lume în jurul anului 500.

Vechii obișnuiți ai Hipodromului își mai aminteau încă de împrejurările în care a apărut pentru prima oară în public Teodora. Acacios murise, lăsându-și în mare tristețe văduva și cele trei fete, dintre care cea mai mare n-avea încă șapte ani. Ca să păstreze slujba fostului soț, singurul susținător al familiei, mama nu întrevăzuse niciun alt mijloc decât să se mărite cu un alt bărbat, care, căpătând slujba de paznic al urșilor, să-și asume în același timp și grija casei și a animalelor. Dar pentru ca această combinație să reușească, era necesară încuviințarea lui Asterios, șeful facțiunii Verzilor², iar Asterios primise bani ca să favorizeze un alt candidat pentru slujba de paznic. Ca să înfrângă această rea-voință evidentă,

² Partidele sau facțiunile Verzilor (*Prasinoi*) și Albaștrilor (*Veneto*), numite astfel după culoarea carelor de alergare din circ, au dominat viața sportivă a Bizanțului din secolul al VI-lea. Deși puțini la număr în raport cu restul populației, ei au avut totuși o puternică influență și în viața politică, dovadă fiind faimoasa răscoală Nika (532 d.H.), care a pus în primjdie chiar tronul lui Iustinian.

mama Teodorei s-a gândit să atragă poporul spre cauza ei și, într-o zi, când mulțimea era adunată în circ, ea a apărut în arenă împingându-le înaintea pe cele trei fete, încununate cu flori, care întindeau mânuțele lor rugătoare către mulțime. Verzii nu făcuseră decât să râdă de această rugămintă mișcătoare; din fericire, Albaștrii, cealaltă facțiune a cercului, înclinați să le joace mereu feste adversarilor lor, se grăbiră să primească jalba pe care o respingeau Verzii și să-i acorde familiei lui Acacios o slujbă aidoma cu cea pe care o pierduse tatăl. Acesta a fost primul contact al Teodorei cu acel popor pe care mai târziu avea să-l farmece, apoi să-l conducă; n-a uitat însă niciodată cele petrecute, și împărăteasa i-a făcut pe Verzi să ispășească amarnic ocara indiferenței cu care respinseseră rugămintele ei de copil.

Teodora a crescut deci, împreună cu surorile sale, sub supravegherea unei mame destul de lipsite de scrupule, în lumea îndeajuns de pestriță care frecventa culisele Hipodromului, așa că a fost în mod firesc pregătită pentru viitorul ei destin. Văduva lui Acacios, femeie practică, văzându-și fiicele frumoase, le împinse rând pe rând în teatru. Comito dădu prima exemplu, reușind în chip strălucit. Urmă Teodora, care în curând o însoți pe sora mai mare pe scenă, jucând alături de ea roluri de cameristă; o însoți apoi la reuniunile mondene, unde frumusețea artistei fu bine apreciată; și, amestecată astfel de foarte tânără într-o societate de petrecăreți corupți, ea îndură, în promiscuitatea anticamerelor, destule îmbrățișări necurate. Când ajunse la rândul ei la vârsta la